

Szócs Levente

**20. századi gyergyói
népi önéletrajzok.
A népi önéletírás
funkciói**

BBTE MAGYAR NÉPRAJZ ÉS ANTROPOLÓGIA TANSZÉK
KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2011

A gyergyóiság mint regionális identitás reprezentációja a népi önéletrajzokban

Két fogalom összekapcsolására, egy kontextusba való helyezésére vállalkozik a további értelmezés: a *regionális identitás* és a *népi önéletrajz* metszéspontját szeretném valamiképpen megvilágítani. A kutatás számos elméleti kérdéskörének egyike, és talán egy másik kiindulópontja is az, hogy milyen körülmények folytán lesz gyergyói egy népi önéletrajz, milyen jogon, milyen szempontok alapján nevezhető annak egy kérdésfelvetés során. Vajon elég-e egy népi önéletrajzot gyergyóinak nevezni pusztán azért, mert szerzője gyergyói származású, azaz a Gyergyói-medence valamely településén él vagy élt?

Annak ellenére, hogy a táji jelleg irodalomesztéták felfedezése, az irodalomtudományok nem szívesen beszélnek a kultúra regionalitásáról. A *régió*, *regionalitás* fogalmai a populáris kultúra műszavai, „a jelentésekre és jelentések fogalmazására vonatkozó, egy területen és egy időintervallumon belül érvényes konszenzust, általánosabb gyakorlatot jelenti”.³⁴

Korántsem egyértelmű, hogy a regionális identitást kell keresnünk az önéletrajzokban, azok szövegében illetőleg funkcióiban, vagy pedig a népi önéletrajzot kell a regionális identitás kontextusában tetten érni. A probléma e kettősségét nem megszüntetni, hanem tudomásul venni igyekszem, remélve, hogy a két nézőpont (a népi önéletírás és a regionális identitás irányából induló megközelítés) valóban találkozhat az értelmezés mezsgyéin. Éppen ezért a két lehetséges kiindulópontot (a gyergyóiság valamint a népi önéletrajz fogalmát) fogom szükségképpen előbb elméleti szinten megvizsgálni, majd két gyergyói (egyelőre: gyergyóinak nevezett) népi önéletrajz kontextusában bizonyos, az értelmezést érintő kérdésekre adható válaszok megfogalmazását megkísérelni.

Az elemzés során nem szorítkozhatom kizárólagosan az önéletrajzok szövegére. A szövegek olvasásához, illetőleg a szövegek olvasatának létrehozásához a szerzőt, azaz az emlékező egyént is be kell vonni az elemzés folyamatába: nyilvánvaló, hogy a szöveg gyergyóisága (avagy a szövegben

³⁴ Keszeg 2002b: 181, 200; a témakör irodalmából: Bálint 1980, Balogh 1980.

reprezentálódott gyergyóiság) és a szöveget létrehozó egyén gyergyóisága a legkevésbé sem választható szét egymástól. **Lehet-e tehát gyergyói népi önéletrajzról beszélni**, avagy csak a *gyergyóiságról* lehet beszélni egy-egy önéletrajz kapcsán? Ha lehet, hogyan lehet gyergyói népi önéletrajzról beszélni, feltételeznünk kell-e, hogy a gyergyóiságnak mint regionális identitásnak (avagy a gyergyóiságnak mint a szerző regionális identitásának) reprezentációja valamiféle szerepet játszik akkor, amikor egy ilyen szöveget gyergyóinak mondunk, gyergyóiként értelmeznünk? E kérdésekre adható válaszok keresése ugyanakkor nem vállalkozhat a népi önéletrajz, avagy a népi önéletrajz szerzője által reprezentált identitások összességének feltérképezésére. A másfajta (például etnikai, nemű és egyéb) identitásokra csupán ott térek ki, ahol az értelmezés során ez feltétlenül szükségessé válik.

Gyergyó mint régió.

A gyergyóiság mint lehetséges regionális identitás

A régió fogalmának értelmezését Pierre Bourdieu és Anssi Paasi az identitással hozza összefüggésbe. A régió e szerzők szerint nem elsődlegesen földrajzi jelenség, hanem számos kulturális összefüggés (történelem, politika, szépirodalom) terméke, szociológiai, szociálpszichológiai, antropológiai entitás, tehát emberi, dinamikus társadalmi kategória (vö. Bourdieu 1985, Paasi 1989, Eger 1996). A régió értelmezésének kulcsfogalma a reprezentáció, az a szimbolikus cselekvés, mely a magukat az adott régióhoz soroló csoportok érdekviszonyait szolgálja. A reprezentáció szellemi (mentális) és tárgyi síkon egyaránt létrejön, voltaképp a reprezentáció hozza létre a régiót magát, emellett egy adott földrajzi terület sokszor éppen a történeti, szociológiai, antropológiai kutatás értelmez régióként.³⁵

Arjun Appadurai a kapcsolatokat és kontextusokat érti a lokalitás fogalma alatt. A szubjektum rituális viselkedési stratégiáknak köszönhetően lokalizálódik, az időtartam és térbeli kiterjedés ritualizációja lokális gyakorlat során termeli a lokális szubjektumot. Ugyanakkor egy lokalitás vagy

³⁵ Bourdieu 1985: 17. A társadalmi emlékezet tanulmányozásának kérdéskörével kapcsolatosan lásd Olick–Robbins 1999.

régió sohasem értelmezhető a határok (a szomszédság), valamint a globalitás kontextusainak figyelmen kívül hagyásával (vö. Appadurai 2001).

Wolfgang Kaschuba *Bevezetés az európai etnológiába* (2004) című könyvében foglalja össze az identitás mibenlétének számunkra lényeges vonásait: az egyén identitása egyszerre feltételezi az *én*nel és a *közösség*gel való azonosságot, mint két egymásba fonódó jelentésdimenziót, mely összefonódás végső soron azt eredményezi, hogy az ember képes önmagát környezetébe beilleszteni. Az identitás ugyanakkor csakis társadalmi gyakorlatként értelmezhető, mely konkrét kommunikatív és interaktív viselkedésbe való átültetése révén magában hordozza a mások nézőpontját is, ebből kifolyólag állandó változás alatt van, az egyénnek állandóan fent kell tartania az egyensúlyt a saját magáról alkotott kép és a mások általa kialakított kép között (Kaschuba 2004: 115–117).

A regionális identitásról beszélve ugyanakkor egy másik fontos szempontot is figyelembe kell venni: a kultúra területiális felfogásának problematikájáról Niedermüller Péter beszél, a transznacionalizmus fogalmi keretei között (Niedermüller 2005, 2006). A territórium (hely, lokalitás), a kultúra és a csoport fogalmainak szigorú összekötése a modern társadalomtudományok alapvető feltételét képezte, a mobilitás változásai azonban új megközelítéseket tettek szükségessé. A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy a regionális identitást nem emelhetjük ki a személyes, vagy a kollektív identitás egyéb kontextusai közül. Ha csupán a gyergyóiságra koncentrálnunk, és azt kizárólag a Gyergyói-medencéhez mint territóriumhoz kötjük, akkor nem fogjuk megérteni magának a gyergyóiságnak a lényegét. Gyergyóinak lenni ugyanis sohasem jelenti kizárólagosan azt, hogy az egyén Gyergyó vidékén él. Az önéletrajzok elemzésekor fogjuk látni, hogy gyergyóinak lenni gyakran egyenlő székelynek és/vagy magyar-nak lenni, egyenlő nem román-nak/orosz-nak/német-nak lenni, sőt, lehet jó és rossz gyergyóinak is lenni, attól függően, hogy az illető egyén társadalmi viselkedése a lokális közösség számára milyen értéket képvisel például az aktuális helyzetekben.

A gyergyóiság mint regionális identitás az egyént egy adott területhez/régióhoz tartozóként jellemzi – úgy is mondhatnánk egyszerűbben: adott egyén gyergyóinak vallja magát. Az itt élő, vagy innen származó emberek esetenként Gyergyót mint régiót nevezik meg illetve értelmezik olyan beszédhelyzetekben, ahol a regionális identitás szóba kerül, vagy reprezentációjára, megfogalmazására alkalom adódik, illetőleg valamilyen

kommunikációs „kényszerhelyzet” alakul ki. Ugyanakkor a magukat más régióhoz tartozónak valló egyének is esetenként a régió megjelöléseként használják a gyergyóiság fogalmát: legutóbb egy kolozsvári szórakozóhelyen kialakult beszédhelyzet során fültanúként figyeltem meg e regionális identitás kifejeződésének, reprezentációjának egy példáját. A beszédhelyzet úgy jött létre, hogy a teremben található televíziókészüléken élőben közvetített Gyergyószentmiklós–Csíkszereda jégkorongmérkőzést közösen nézték Gyergyó és Csíkszereda környékéről származó egyetemista diákok. A mérkőzés mint a beszédhelyzetet alapvetően meghatározó központi elem két táborra, azaz csoportra osztotta a nézőközönséget, a két csoport résztvevői körében szemmel láthatóan felerősödött a regionális identitás tudata, mi több, a mérkőzés során e két „aktivizált” regionális identitásnak is meg kellett küzdenie egymással. Az egyik régió identitása minőségi „érték” szempontjából tipikus „versenysszellemben” igyekezett a másik fölé kerekedni. (A csíkiak egyik „beszólása” például körülbelül így hangzott: „Gyergyó, mennyi a gázszámlád?” A kérdéshez tudni kell, hogy Gyergyószentmiklóson és környékén jelenleg folynak a földgáz bevezetésének munkálatai, mely munkálatokat Csíkszeredában már jóval korábban elvégeztek.)

E példával szemléltetni szerettem volna, hogy a gyergyóiság mint regionális identitás létrejöhet ilyen vagy ehhez hasonló beszédhelyzetekben. A fent említett esetben bizonyos személyek egyéni és közösségi identitásának alkotóelemeként jelentkezett a regionális identitás, azáltal, hogy a másik csoporttól el kellett határolódnia, illetve a másik csoport elhatárolódására ily módon reagálnia kellett adott kommunikációs helyzetben.

Az identitás fogalma a társadalmi emlékezettel hozható összefüggésbe. A társadalmi kommunikáció során – mondja Fejős Zoltán –, jellegzetes reprezentációs sémák, toposzok alakulnak ki, olyan közös tudáskészletet alkotva, mely létrehozza a maga sajátos beszédmódját, ritualizált viselkedésformáit, szimbolikus cselekvési formáit. A társadalmi emlékezet ugyanakkor egyszerre individuális (azaz biografikus jellegű) és kollektív (azaz a közösen átélt eseményeken alapszik), vélhető és gyakran politikai jellegű megszerkesztettsége az egyéni emlékezésre is visszahat (Fejős 1996: 137–138). Amikor tehát a gyergyóiságot keressük a népi önéletrajzokban, azt is szem előtt kell tartanunk, hogy az egyén a gyergyóiság mellett még milyen másfajta identitásokat fogalmaz meg, hogy az önéletrajz adott helyzetben még milyen más identitásformákat reprezentál; és mivel

ezek az identitások feltételezhetően nem külön-külön, hanem egyszerre alkotják az egyén önazonosságát, esetenként azt sem árt megvilágítanunk, hogy a gyergyóiság milyen más önmeghatározási formákkal lép kapcsolatba vagy keveredik. Friedrik Barth hívja fel a figyelmet arra, hogy a kortárs nézőpontok szerint a kultúra fogalmát a folytonos áramlás, az ellentmondásosság, az inkoherenca és a megosztás heterogenitása jellemzi. Az identitásérzet éppen ezért az egyénnek a világban való cselekvése és a másokkal való interakciói során alakul. A globális kontextusokat éppen ezért, összegzi Barth, az egyéni tapasztalat felől ajánlatos megközelíteni (Barth 1996: 6–24). Ebben az értelemben a gyergyóiság reprezentációjának vizsgálatát a népi önéletrajzok esetében olyan események, történetek kapcsán érdemes végezni, melyek az egyén társas interakcióit, a „másokkal” való találkozásait mondják el. Ebből kiindulva előbb áttekintem azokat az elméleti kérdéseket, melyek alapján a népi önéletrajz az emlékezéssel, és az emlékezés során reprezentált identitással hozható összefüggésbe.

A gyergyóiság reprezentációja a népi önéletrajzok szövegében

A továbbiakban a már ismertetett népi önéletrajzok szövegének kapcsán kísérlem megvizsgálni a regionális identitás reprezentációját, az eddig felvázolt elméleti keretek között. A kéziratokból azokat az általam legreprezentatívabbnak tartott részeket válogattam ki, melyek a szerzőknek a gyergyóisággal kapcsolatosan közvetlen vagy közvetett módon megfogalmazott álláspontját képviselik. Láttatni szeretném, hogy a gyergyóiság mint regionális identitás némileg eltérő módon képes viselkedni különböző szövegben. Igyekszem a szöveg szintje mellett, a szöveget mint élettörténetet kiegészítő egyéb kontextusokra is odafigyelni ott, ahol ez lehetséges, azaz ahol rendelkezésre állnak az ezzel kapcsolatos információk.

Emellett egy másik, David G. Mandelbaum által az életpálya-elemzéshez javasolt szempontot igyekszem szem előtt tartani az önéletrajzok értelmezésekor. A szerző az életrajz biológiai, kulturális, társadalmi és pszichoszociális dimenziói között tesz különbséget. A biológiai dimenzió az egyén evolúcióját, a genetikai alkatot rejti; a kulturális tényezők alakítják az egyén karrierjét, azzal összefüggésben, hogy minden kultúra egy *általános forgatókönyvet* készít az életpályára vonatkozóan (mint az élet főbb szakaszai, a változások szükségessége, a biológiai eseményekhez

társadalmi jelentés hozzárendelése); a társadalmi dimenzió rejti az effektív kölcsönhatásokat, az egyének közötti valóságos viszonyokat; végül a pszichoszociális dimenzió az egyén szubjektív világára (érzelemlámpájára, attitűdjeire) vonatkozik. Ezen dimenziókat egy egyén életének főbb fordulópontjai egyesítik rendszerint. Ezek a (szükségszerűen vagy az egyén által választott) fordulópontok akkor válnak teljessé, amikor az egyén újfajta szerepeket vállal, új kapcsolatokat alakít ki más személyekkel, és új én-tudatot alakít ki, mondja Mandelbaum: az új szerepek főként kulturálisak, az új kölcsönhatások elsősorban társadalmiak, az új én-tudat pedig pszichoszociális (Mandelbaum 1982: 34–36).

Az önéletrajzok szövegében éppen ezért azokra a fordulópontokra is érdemes koncentrálni, melyek, mint majd látni fogjuk, ezeknek a dimenzióknak olyan egyesítését produkálják, mely során a személyes identitás vagy változáson megy át, vagy pedig szükségszerűen megfogalmazódik, reprezentálódik a mássággal, a másik identitásával, vagy annak valamely összetevőjével szemben. A társas érintkezés szempontjából a szövegek esetenként gyökeresen eltérnek egymástól. Köllő Teréz életét a bezártság/zárkózottság jellemzi, az emberekkel fenntartott kapcsolatai a magány érzetével fonódnak össze. Ezzel szemben például Huszár András vagy Czirják Gergely életét az állandó társas érintkezések megfigyelése és fenntartása jellemzi. Nem csak az önéletrajzban leírt történetek szintjén van ez így; a múltbéli események szereplőit számtalanszor helyezi át a jelenbe, a szövegben is reflektál arra, hogy az írás során gyakran utánakérdez az eseményeknek a még élő ismerőseitől.

Gyermekkorai tapasztalatok

a. Köllő Teréz életének, gyermekkorának első élményeit azok az események képezik, melyeket az első világháború ideje alatt élt meg, családjának (sok más családdal együtt) ugyanis menekülnie kellett a faluból. Ezek a történetek a távollét alatti nehézségeket vázolják fel, a hazatérés kapcsán a „haza” fogalma a szülőfaluval mint a gyermekkorai élmények színhelyével párosul: *Miután elcsendesedett és megszűnt a zavaros helyzet s vége lett a háborúnak! – Elindultunk haza felé egy kicsit megkönnyebbült szívvél, – Batyánk [bátyánk] Péter azt sem tudta hová legyen örömebe, – – Hogy még egyszer hazáját viszont láthassa az édes szülei házunkat ahol kisgyermek boldog – gondtalan életét töltötte. Meleg őszi*

*szellő kezdett lengedezni hazautazásunk alatt; - - - Eljött az a drága nap, melyen nagy megnyugvásunkra - - Beérkezvén Kedves Szülőfalunkba Csomafalvára, - - - Csend uralkodott, megvolt tisztulva a falunk az ellenségtől A hazatérés után a családnak új életet kell kezdenie a faluban, hiszen a szülők gazdaságukat kifosztva látják viszont. Az élet nehézségeivel kapcsolatos történetek főként az apa viselkedését idézik fel, aki sokáig nem találta a helyét az új körülmények között. Ezen események kapcsán Köllő Teréz szorgalmas, rendszerető, segítőkész leánygyermekként mutatja be önmagát. A következő részletben megfogalmazza azt a külvilághoz való viszonyát, illetve személyiségének azon tulajdonságait, melyek életének további eseményei során mindig jellemzik: *Kislány koromban is volt bennem már egy kis kevélység korekt magatartásomban, mert elhatározásaimtól nem tértem el egy könyven - - Az olyan összejöveleteknél holy olyan viselkedéseket kellett látnom amit én kinem álhattam.. onnan rögtön elhúztam a csikot, - - Ilyenkor voltam csak igazán büszkeséggel telített boldog, - - -, Oh de jó is az a magány!! Csak magamba s magam körül szerettem forogni, saját magam voltam a magam közép-pontja - - Így éreztem magamat megelégedett boldognak - - Nekem nem volt szükségem a hozzám nem tartozó ügyekkel bíbelőd! Találtam magamnak elég elfoglaltságot, mert feltaláltam magamat, mindenben és mindenhol, ...**

b. A gyermekkori élmények jelentős része Huszár András önéletrajzában a második világháborús eseményekhez kötődik. A visszaemlékezések központi alakja ebben az időszakban az édesapa. Az édesapa alakja példaképszerű; nemzeti/vallási identitását elsősorban tőle tanulja el a szerző, a történetek számos helyen ezt igazolják: [Erdélyt visszacsatolják Magyarországhoz] *Láttam az É ap arcát amint kezdi visszakapni a rendes színét s Édesanyám mondotta tovább hogy a vejünk Ferenc jött Vaslábbról biciklivel s ő hozta a hírt, mert csak neki volt a faluba biciklije és Csomafalván még nem volt rádió. Egy pár lépéssel már ott is vóltunk a szálásfánál letették a csomagot még egy pár szót váltottak egymás között, mire É ap azt mondotta, hogy elég volt a 22 éves rabság. Mind ketten szembe fordultak a faluval ahonnan a legközelebb a mi templomunk látszott és elkezdettek énekelni a magyar nemzeti imánkat, a Himnuszt.*

A magyar hadsereg átvonulásának részletes leírása során reprezentálódik először legteljesebben a szerző regionális identitása a szövegben. Huszár András ekkor első osztályos tanuló. Az alább idézett részben a

Magyarország – Erdély – Gyergyó irányú szűkítés figyelhető meg. A magyar katonák fogadtatásának módját ismertetve a szöveg Gyergyónak mint régióknak az „értékét” hangsúlyozza: *A faluból zan voltak Krajován katonák amikor Keleterdélyt visszacsatolták Magyarországhoz. Huszár János bátyám is, azért bátyám mert itt nevelkedett nálunk innen is rokul be katonának és innen is nősült meg s Csata Miklos bácsi aki most is él és jó kondicioba van. Nem olyan rég beszélgettem véle, és elmondotta, hogy amikor a hír megérkezett hogy Erdélyt visszacsatolták, akkor ők már szervezkedtek hogy az éjszaka folyamán lóháton Temesváron álnak meg, de egyóra múlva jött a parancs hogy minden magyar minden egyes órába kell jelenkezzen a parancsnokságon. [...] Napok alatt a falu fel volt virágözva és minden házon lengtek a magyar zászlók és vártuk a magyar hadsereget, haza érkezett Krajovárol János bátyám is, pár nap alatt az egész legénség fel volt öltözve székelyruhába és megjött a hír hogy Horthi Miklós Magyarország kormányzója érkezik vonattal Erdélyen át s hólnap Gyó-szentmiklóson fog egy kis időt tölteni. A legénség szine java székelyruháson lóháton mentek fogadni, és nem csak szentmiklóson fogadták, lóháton, a vonat előtt Csikszeredni voltak krb 50 km re s ott is fogadták. Vólt öröm és ujjongás s mi vártuk a felszabadító magyar katonákat, egyszer csak jön a hír hogy Szárhegyről beérkeztek Alfaluban s jönnek Csomafalván át, Alfalu végetől a másik faluvegeig sor fal volt álva és amikor megérkeztek, soha olyan öröm rivalgást nem hallottam mint akkor, mintha az egész falu zengett volna. [...] Oszolj vólt s el mondották hogy ahogy a határon át jöttek és beértek a hegyek közé minden kapu zárva és az ablakok lesetétitve s gondolták hogy ilyen fogadtatásban részesülnek tovább is, de már lássák hogy itt igaz székelyek laknak, az ilyen jelenségeket elfeledni soha nem lehet.*

A kézirat első részében felidézett gyermekkori élmények legtöbbször a mezei munkálatokhoz és az iskolai eseményekhez kapcsolódnak. Magyar és román nyelvű iskola van a faluban akkoriban, ezzel kapcsolatosan így emlékezik: *Egyszer amikor É ap mellett játszottunk Dénessel és É ap megkérdezte hogy ők mit tanulnak a román iskolába, már zik oszt. volt és mondott is egy pár szavat hogy ő ezt már tudja de nemtudja hogy mit jelent, ekkor É ap engem is megkérdezett, hogy mi az Iben mit tanul¹tunk? én elmondottam hogy megtanultuk a magyar ABCt s számolni is megtanultunk 20ig. Dénes is elmondotta hogy ő el tud számolni románul 20nál még tovább is, és akkor meg kérdezte hogy mi mivel kezdjük*

az órát, én elmondtam hogy amikor az Igazgató ur belép mi felállunk és köszönünk Dicsertessek a Jézus Krisztus és feláll a dobogóra véllünk szemben és a balkezevel keresztet vet hogy minket meg nem tévessen s utána elimádkozuk a szívem első gondolatját Dénes is elmondotta hogy ők össze gyűlnek az udvaron és eléneklik az Oláh Isten áld meg a magyart. Én nagyon kíváncsi voltam hogy az milyen lehet.

c. Antal János szövege külön fejezetet szentel a családi hitélet gyermekkori tapasztalásának. A következő részletben megfigyelhető, hogy a család, a szülők vallásosságát hogyan helyezi el térben a szerző: a búcsúkon való részvétel, kiváltképp a csíksomlyói zarándoklat a környék vallási összetartozását is jelenti az egyéni vallásosság mellett. Ugyanakkor, a részlet elején, zárójelben tett megjegyzés az elbeszélő én rejtett hozzáfűz-nivalóját hordozza (mint már említettük, a szülők papot szerettek volna nevelni gyermekükből): *Mivelhogy a Szüleink igen (talán tul buzgó) val-lásosok voltak, minket is ilyen szellembe neveltek. Amint tanultunk meg beszélni, úgy tanultunk meg imádkozni is. Minden reggeli felkelés, min-den étkezés előtt és után és minden estei lefekvés előtt imádkoznunk kel-let. Minden vasárnap és ünnepnapon templomba jártunk, és úgy a kör-nyéki falvak, mint a Csíksomlyói búcsukon résztvettünk, ahová mind-ég gyalog mentünk. Az apám szájából soha nem hallottam más éneket, csak szent énekeket, még munka közben is Mária énekeket énekelgetett.* A vallásosság mellett a vidéken élő embereket másféleképpen is jellemzi a szöveg. Abban a fejezetben, mely a két világháború közötti társadalmi helyzetet hivatott ecsetelni, a következő megjegyzés nem csak az akkori ál-lapotokat idealizálja, hanem a jelennel is ellentétbe helyezi. Voltaképp az előző részlethez hasonlóan, a megfogalmazott értékek egyúttal az elbeszélő én identitásának kialakulását is jellemzik, minekutána a különböző po-zitívumoknak az elbeszélő én szemtanúja volt: *Gyermek és ifjukoromban szüleink, elődeink gazdasági élete elég gyötrelmes volt, párosulva a rá-juk nehezítő nemzetiségi hátrány és elnyomással. De ezt az életmódot elfogadták, éltek ahogy tudtak, de nem keseredtek el, mert a történe-lem és Isten által elrendeltnek tartották, ahogy a jó Apám számtalan-szor mondogatta. Szerény, egy kissé tudatlan, zárkózott közösségbe, de viszonylag jó és tisztességes társadalmi életet éltek. Nem volt nagyravá-gyás, önzés, irigység, csörtetés, fényűzés, erkölcsi és fizikai bünözés. [...] Igen széles és sokoldalú, tisztességes emberi, társadalmi és családcentri-kus kapcsolatba éltek, nem mint napjainkban, amikor az önzés, a minél*

hamarabbi meggazdagodási vágy a család centrikus életmódtól való elidegenülés és a nehéz megélhetési gondok az emberi, rokoni kapcsolatok nagyon leszűkítették.

d. Czíriák Gergely nagy utazásainak kiindulópontja a gyermekkorban szerzett tapasztalatok summája. A küzdelem, hogy tisztességesen tanuljon mesterséget, állandóan a rosszakaró mesterek kénye-kedvének van kitéve. A többi önéletrajzíróval ellentétben, akik gyermekkorukban is színmagyar lakosságú településen éltek, nem szülőföldjén, hanem Brassóban töltötte serdülőkori éveit, ahol más nemzetiségű emberekkel nem csak alkalmi találkozásokra kerülhetett sor. Amikor Magyarországra szökik, nemzeti identitásával magyarázza tettét: *Én, mondom, kéremszépenn tudtommal semmi rosszat nem tettem, csupán az, hogy nem akarok román állampolgár lenni, mivelhogy a románok nem úgy viselkednek velünk szembe, hogy megszeressük őket.*

iorsfordulók

a. Köllő Teréz életének első jelentős fordulata a zárdai élet kezdetéhez köthető. Nem szabad akaratából indul el, szülei beszélnek rá. Beszélgetéseink során is megfigyeltem, hogy Köllő Teréz ezzel kapcsolatosan úgy fogalmazott: *Engem beadtak a zárdába.* Ez a fordulat indítja el a szülőfalutól való fokozatos eltávolodást, a küzdelem belső küzdelemmé válik. (Ezzel kapcsolatosan, amikor egy alkalommal röviden újra összefoglalta nekem életét, azt mondta, hogy a zárdai élettel kezdődően vált olyanná, amilyen azóta is: *A szívem sír, de az arcom nevet,* – idézte az önéletrajz szövegéből.) A zárdai élet negatív élményekkel kezdődik, mivel a fiatal lány nem tanulhat, nem engedik fejlődni, ezzel szemben kénytelen elsajátítani a főzés tudományát. Ezzel kapcsolatban a következő részben fogalmazza meg a társadalomban elfoglalt/elfoglalandó szerepét: *Mindenre születni kell, Igy megvolt ez a tehetség bennem is, elis sajátítottam a főzés művészetét elég hamar . . . Mert egy másfél-év eltelte után belőlem is képzett főszakácsnéként léphettem be a társadalomnak tagjai köze Bátran rám lehetett bízni már mint kezdőre is egy kevésből álló személy után a házvezetést, .. Ettől kezdve lettem a konyha-művészetnek rab iga kitüntettetje.*

Szülőfalujától való búcsúzására akkor kerül sor, amikor a gyergyószentmiklósi zárdából áthelyezik a tulajdonképpeni nevelőintézetbe, Szatmárra. A templomi búcsúztatás leírása során fogalmazza meg

sorsának nagy fordulatát, melyet mint a külvilágtól való elszakadást értelmezi: *Török ferenc Plébános Ur volt akkoriba – Csomafalván a Plébános – De megjegyzem előre be volt jelentve, hogy szeretnék elköszönni illetve elbucszuzni kedves szülőfalumtól – Annak Isten házából – Attól a Templomtól ameyből mint kicsiny leánya – Hitet s vallást szívtam magamba! – Amelyre további életemet alapozva folytatni ohajtottam – Végül bucsuzni kívántam Szüleim, Testvéreim, rokonaimtól, Ottan vagyunk mindanyian a Templomunk keritesebe,” – Megkezdodik a szentmise áldozat bemutatása – Folyik áhítatos buzgosággal a szertartás, - A szent evangéliumhoz érve egy 2 perces szunetet tart a Plebanos, mialatt egy magas emelvényre maga melé felalított -, S a bucsuztató beszédét ezzel a harsány hangjával, ezen szavakkal kezdte.*

Kedves keresztény tesvéreim – Kedves csomafalvi hiveim! Ide nézzetek! Ezalatt körül forgatott maga felől a nép – hogy láthassa arcomat! Ez az ifju hajadon törékeny kis leánya növendék – Elköszönni kíván tölletek kedves hiveim, de elköszönni kíván a kis szülőfalujától s annak szeretett templomától Igen most bucsut vesz falujától annak benne lako népeitől ekkor 17 éves voltam. Igen ez a lélek halni készül, -! Igen, halni! - - Meghal a világ számára, hogy menekülhessen az Isten karjába – Mert húja hogy Ő neki legyen a szolgáló leánykája. [...] úgy éreztem az egész világ sötétsége borult reám,! [...] Ezt az érzést ezután nemsokára magamnak azzal a krizissel tudtam ráeszmélni, - ” Hogy azokban a pillanatokba – Két világ keriti hálojába szívemet! Isten – S a Világ! Igen a föld-Világ! – Amelyet – Meg sem ismertem évtizedeken át

*Dicsőitlek Istenem
Hogy Nepedből kiragadtál
Szomjuhozzam lelkem üdvet
Mely ittassá tesz – ha feltalálom?!-*

Ezt a világtól való elszakadást Péter nevű bátyjának viselkedése is megerősíti:

Elég jó eréljes hangon! - - Aztán te Teréz?! Jól jegyezd meg, felszollító ezen lépésedet, - - Mert! Ha egyszer a lábadat, egész testeddel kivetted ebből a házból! Ide többé vissza nem teheted – Mert onnan ki-is-bé is nem lehet ám ugrálni! Vagy-vagy –! Megdöbbsentő s egybe figyelmeztető intelem volt! – Csaogy össze nem roskadtam annak sulja-alatt

– *Szívem össze-szorult, agyamba rögzödve – Egész életemen figyelmeztető Felkiáltó jelként lebegett előttem*

Ezt mint-egy összekötő kapocsnak is tartottam lelki szemeim előtt – Hogy bármekkora áldozatok árán is – Inkább a szerzetbe minthogy vissza a világba a világi életben amelyet nem is ismertem!

A tulajdonképpeni zárdái élet során a szülői ház szerepét az „Anyaház” (zárdá) veszi át. Hosszú évek eseményeinek leírása közben sokáig nem tesz említést otthonáról, szüleiről, falujáról. Amikor botrányba keveredik, sorsa válságos helyzetbe kerül, akkor tesz először említést a honvágyról: *Oly boldog vagyok ma!, Hogy visszajött az én Jézusom, oldalamra szent olvasom jelébe, - - De mind ilyen lelkiállapotba voltam! Egy éven át még drága jó Szüleimnek sem írtam egyszer sem levelet! Sokat busultak, aggódtak miattam, hogy mi lehet velem.* Hosszú idő után helyezik vissza a gyergyószentmiklósi zárdába, ahová a következő rész tanúsága szerint már nem egyértelműen haza-, inkább visszatér: *Ötöd-szöri áthelyezésem! Szatmarról Gyergyó-filiárjába.... Mivel áthelyezések voltak – „A főnöknőt is ekkor cserélték fel, Ebből kifojolag a kedves Tisztelendő Anyától, - Engemet kért hogy magával vigyen a konyhas nővér lecserélése helyébe, - Mivel kedvelt is a Főnöknő! – Én vegyem kézre a háztartás vezetésének szerepét”, Már előre is ilyen megtisztelt kitüntetést kaptam, - „Így egyszerre hárman jöttünk új tagok, - A főnöknő egy tanító nővér és én, - De hiszen, hogy az igazat ne hagyjam a sutba!! – Hát elárúlom!! – Már mint hogy én új tag lettem volna! Oh dehogy is, Hiszen még a köldök-zsinorom is a szemiklósi zárdába lett elvágva,” holott még oly gyöngye nádszál voltam, mikor 14 éves koromba már ottan kezdtem el a munkamezején működésemet?! Amely keserves négy kerek esztendőt kellett letöltenem!! Ahol és akkor lett az életem elrontva, egy Istennek szentelt személy által. [...] S ime – Ismét megis csak oda térek vissza ahonnan,” egy meg nem határozott időpont múltán a sors így döntött.” – ”Hogy mindez miért írásom – vége felé sok mindenre fényt-árnyékot fog vetni? [Ebéddelel kínálták a szüleit, akikkel 15 éve nem találkozott, és akik ez alkalommal meglátogatják] De Ők minduntalan huzodoztak, hogy nem éhesek – mielőtt ide jöttünk akkor ettünk, - Sőt még hoztunk is hazulról egy kis falusi kostolot leányunknak Teréznek akit olyan régen nem láttunk, - Már amilyen kitöltött tőlünk egyszerű székely Szülők s Testvérektől, - Végre aztán mégis – elfogadták az ebédet - , Én főztem ebédjét!*

A szülőföldjén való tartózkodása során tapasztalt elidegenedés szülőfalujában, Gyergyócsomafalván folytatódik, ahová az árva gyermekek számára mennek adományokat gyűjteni. Az események során azt tapasztalja, hogy szülőfalujában idegenné vált. Bár a történet végkifejlete pozitív, az élmény mégis az elidegenedés érzését erősíti: *Pillanatok alatt szét futotta a hír a faluban – S csudálkoztak a nőszemélyek – Összesugdostak! – Nézzétek csak! – Ne! Kudulnakaz apácák! – Ugy látszik nincs – miből éljenek?! – No jó helyre adta Péter Bácsi a leányát - ! Szegény Borsos Teresi!! – Ugy látszik koldulásból kell ös megeljen, pedig az milyen szegyen! – Nem hogy hazahívna onnét abból a négyfalközi kolostorból!? - - Pedig nem hinnénk hogy öjes Peter-bácsi, de különösen felesége Teréznéni!? Nem sajnálnák?! Csak tovább sugdoznak! – Igen de hát imán mit csinálnának ithon vele?! – Mondja az egyik! – Mit! – Hát férjhez adnák! – Igen, de mán van vaj tizenöt esztendeje, hogy ott van! Hát csuda hogy mostanáig még ezt ők nem tudták? – „ – De hát imán ökes gondolták – Bizonyoson hazajött vona eddig, ha ott nem lett vona jo a sorsa!? – Igy – és hasonló képen morfondirozának a székely csavaros eszükkel. Ilyen formán – Az kellett gondolnom! – Hogy a Csomafalvi falumbéli lakosok, nem valami jó véleménnyel könyvelték el az én sorsomat „ – De aztán megtudták, hogy nem a Zárdának – Hanem az árva gyermekek részére akik az Árvaházban nevelkednek – Gyujtögettünk.” – – Magukat megszegyelték s beszédjüket megbanták – Igyekeztek jóvá tenni azáltal,” – Hogy szivesen és duplán adakoztak – Istennek a nevében, – – Igy járék én a drága Szülő-falum lakoival!!! [...] Ezzel az élménnyel maradtam – Először – és talán utóljára is, hogy a gyergyó – szentmiklósi zárdába vagyok, – „Haza nem jártam! De ez éllta is a helyét, mert az volt a mi törvényünk, szabalyunk*

Önéletrajzának harmadik részét, a családos élet eseményeit mint a világba való visszatérést vezeti be. Életének ezen szakaszát előbb a küzdelem, majd a küzdelmekbe való állandó belenyugvás jellemzi a szövegben. Fogadott gyermekei közül a nagyobbik sohasem fogadja el igazán nevelőanyaként, és ez állandó fájdalommal tölti el, annál is inkább, mivel férjének rokonsága is ellene uszítja a gyermeket. Megmarad tehát afféle kívülállóként abban a faluban, ahol született. Életének történetét a kollektívizálással egybeeső nyugdíjaztatásának története zárja, az önéletrajz utolsó sorai sorsába való „végső belenyugvásként” hatnak: *S kezdődött egy ujj korszak amelynek kapuja szélesre nyílt előttünk – Aminek a neve a szebb*

– *Jövö* –, *És egy léleknélküli pillanatban a nevével férjem önmagát is eladta – Hogy egyszerre amink a miénk volt, az már többé ne úgy legyen, - Atvaltva a tragédiára - ! Egy más élet reformra – S sziv szakadva mondhassuk – ,” Mindenünk megvolt – ?!, Ami már többé nincs! – És! megis egyszerre mindenünk lett – Ami azota a mienk, Az a kincs aminek a neve Szocializmus Amely – kárért – hazánk boldogsága a kárpotlás – vagyis életünk reformja, - És lezárult a mult – hogy kezdődjön az Uj – korszak.*

b. Huszár András regionális identitása akkor válik lehangsúlyosabbá, amikor katonai szolgálata kezdetét veszi. Első perctől, azaz bevonulásának első napjától fontosak a gyergyói sorstársaival kapcsolatos események, tapasztalatok: *A kapuba az ör úgy állott mint egy cüvek s mikor a tiszt előtte ment el a fegyverrel tisztelget egy idő után minket is bé engedtek s akkor tudtam meg hogy gyergyóból 8an vagyunk, mindenki tiszt akart lenni csak én nem.* Gyakran felsorolja sorstársainak nevét, származási helyét, és ott, ahol lehetséges, röviden megemlíti ezek későbbi sorsát is. A következő, hosszabban idézett részletben a gyergyóiság és a regionális/etnikai jellegű másság a különbségek kontextusában reprezentálódik erőteljesen: *Amikor a kapun bé mentünk egy magyarul beszélő tiszt azt mondja, ettől a perctől katonák vagyunk s úgy kell viselkedni mind katonák, mi akik az éjszakát nem italozással töltöttük véltünk nem volt baj, de aki éjszaka megreszegedett azok erősen zajongtak, volt is baj. Egész nap felkészítésből ált, uytelt el s este mentünk cipeltük a kuffereket az állomásra, vittek Marosvásárhelyre, ott is becipekedtünk a kaszárnyába de ott már nem lehetett magyar szót hallani csak románt s csak a tolmács volt magyar s közülünk volt egy Vaslábi Vhiciu Toader. Várhegyről egy Obreja Gavriile s egy Musca Traian ók tudtak magyarul s ha valami olyan mondtak lefordították. [...] A tolmács mondtotta hogy Ándré kapitány a mi delegátusunk s ő fog el vinni. El is mentünk az állomásra vóltunk csomafalviak 6on. Farkas András több mint 30 éve halott. Szász Tamás ő is halott. Nagy Cirják Ferenc, Fehér Sándor, Vaszi István és én András. Figyelmeztettek hogy nemszabad egyik a másról lemaradni mert Bukarestben át kell szállni. Át is szálltunk s Krajován ismét át szálltunk s más nap este megvóltunk érkeze Korábitába dunaparti városba, ugy képzeltük el mintha cigányvárosba lettünk vólna. [...] Az Ándrei kapitánynak az vólt a terve hogy innen ki fog válogatni egy színjászó csoportot, s már Marosvásárhelyt*

kiválasztott két híres zenészt Rózsa Dezső és Tulipán Jóska. Dezső hegedűs és Jóska harmónikás, hozták is mind ketten a hangszereket. Alfaluból voltak Páll Imre aki később a lengyár kovácsa lett, s Győrfi Miklós, Tekerőpatakról Kézdi János, Szárhegyről Kulcsár pista, kinek az apja TESz elnök volt [Társas elnök] megis volt becsülve Pista, mert egy bizonyos idő után leszerelték. Álitólag valami betegséget alapítottak meg. Amikor 10 perc szünet volt mindig össze vóltunk gyűlve. Egyszer csak adják ki parancsba hogy a magyaroknak kötelező iskolába járni mivel nem tudnak románul. Egy századnak nem vólt annyi iskolája mint nekünk 10 magyarnak, de örömmel vettük tudomásul hogy tanulhatunk. [...] A tanyító kint ált az ajtóba s lehetett látni hogy nő a mája mert Ditróbol volt Ferenc Imre borbély s Remetéről Portik János, s a tanyitónk is Remetei vólt. Jól esett hallani mikor magyarul kezdett tanyítani, el mondotta hogy ő is Remetei és hogy Egyetemet végezett és csak most idős korba rokult be katonának. [...] Az ünnepek [karácsony] után le kellett tegyük a katona esküt magyarul tanyitónk meg tanyította magyarul és az a 40 magyar a katona esküt magyarul tettük a szöveg még most is a fülemben cseng. Egyszerre az egész tüzöltő ezred ú betű alakba felállott s románul a saját anyanyelvükön esküdtek, utána mi 40-en az u közepében feszesen vigyázba álva, előttünk a tanyító s utána zengtük a katona esküt. Azt mondotta az ezred parancsnok hogy a 40 közlegénynek a hangja sokkal erősebb vólt mint az ezredé.

A kollektivizálás megrázó élményként szerepel a szövegben. Huszár András a végsőkig kitart álláspontja, vagyona mellett, és szinte mindennaposak a hatóság embereivel kapcsolatos konfliktusok. A soron következő rövid részletet azért választottuk, mert a kollektivizálás hírének halatán a regionális identitás újabb reprezentációját olvashatjuk benne. Huszár András Marosvásárhely és Csíkszereda környékét említi, mint szomszédos régiókat, ugyanakkor Gyergyószentmiklóst mint saját régiójának központját tünteti fel, ahol első kézből kaphat híreket a régió sorsát érintően: *A legnagyobb baj az vólt hogy már az öszön eljött a szele a kollektivizálásnak. No ide nálunk jöhetnek itt nem lessz kollektiva Hal-lottuk hogy Marosvásárhely környékén még az öszön csináltak kollektivákat s Csíkszereda környéken is kollektivizáltak. Egyszer megjelenik egy pár idegen ember és kezdtették járnai a falut, inkább azokat az embereket keresték fel akik régi kommunisták voltak és azoknak a véleményére vóltak kíváncsiak. Tavasz felé vóltunk Március dereka körül felmentem*

szentmiklóstra s mondják hogy a városnak nagyrésze már be van álva, nem akartam hinni de igaz volt.

A hatóság embereivel való szembehelyezkedésből származó konfliktushelyzetek leírása során a szöveg nem csak a szerző, hanem a régió etnikai/vallási hovatartozása fogalmazódik meg tételszerűen. Huszár Andrást a Román Kommunista Pártba való belépésre szólítják fel, ez ellen ugyanúgy tiltakozik, mint a kollektivizálás idején. Erről a következő szövegrész tesz tanúságot: *Meg is kezdődött a másik kurzus és nekünk brigadosoknak ha volt párttag ha nem részt kellett vegyünk még egy felkészítő kurzuson. Tudtom szerint mindegyikből párt tag lett csak én nem. Ekkor már nagyobb téteknek voltam kitéve Én tettem fel egy pár kérdést. Ahhoz hogy párttag legyek, a vallásomat gyakorolhatome ugy mint eddig? és templomba is ugy járhatoke mint eddig? nem azt nem lehet, akkor én választottam a Mindenható Istent. Majd meg válik hogy kit választ? És még szeretnék mondani valamit. Önök mind a Román Komunista pártnak a tagjai s én Székely vagyok és magyar s a nemzetiséget semmivel nem szennyezem bé. Mind rám voltak esve a kolégáim is és akkor el kezdettem mondani a Trianont azok akik csuftságot üztek a magyarokból, azokkal nem cimborálok amiből lett egy hosszas vita, nem engedtem magam legyőzni mert én magyar iskolába jártam és tanultam a történelmet. Ezt most olyan könnyű leírni de akkor nagy dolog volt és a vége az lett hogy nemállok bé.*

Már ötvenes évein túl jár, amikor Temesvár környékén, a határ közelében dolgozik. Koholt vádak folytán (lopással gyanúsítják) egy évi börtönbüntetést kell letöltenie. Személyes identitásán láthatóan csorba esik emiatt, hazatértekor az otthon mint olyan régió reprezentálódik, mely az önbizalmát, önbecsülését adja vissza: *Azt a szorongó érzést leírni nem lehet, hiszen egy pár nap mulva 1 éve eljöttem hazulról, nagy reménynyel s most egy börtöntöltelék lopásért rövid hajjal megyek haza de el tökéltem magamba hogy azok előtt az emberek előtt akik közrejátszottak hogy ilyen legyek amilyen most vagyok a fejem nem hajtom meg. Reggel 6 órakor Gyó szentmiklóstra meg voltunk érkezve, amig a buszra várunk már találkoztunk Csomafalvi emberekkel, jöttek szembe hálálkodtak hogy végre ithon vagyok. Erős elhatározásom volt hogy első utam a templomba lessz de előbb bemutatkozok oda haza hogy ithon vagyok.*

Az 1989-es politikai fordulat Huszár András életében is jelentős fordulatként nyilvánul meg. Személyes identitása ezentúl megszűnik a

mindenkori hatalommal, annak lokális, regionális, országos/nemzeti szintű rétegeivel szemben megfogalmazott önazonosságnak lenni. A forradalom idején már a falu idősebb generációihoz sorolja magát, s ez azt is jelenti számára, hogy a különböző lokális fórumokon joggal kérhet szót. Egy ilyen felszólalásra példa a következő rész is, ahol identitása a falu közösségének kontextusában nyilvánul meg: *Felmentem a szinpadra a mikrofon elé, és megkérdeztem hogy mindenki haljae a hangomat, ott hátul is ahol Bege Árpád és a bandája volt, igen, igen. Azzal kezdettem hogy egyszer és mindenkorra a komunizmusnak vége. És elmondottam olyan embereket kell meg választani akiknek van rátermetsége és a falunak rosszat nem tettek.*

A forradalom nemcsak ezt az identitásbeli változást hozza, hanem a társadalmi mobilitás új lehetőségeinek megtapasztalását is. Huszár Árpád, a szerző fia Magyarországra megy dolgozni, egy idő után szülei meglátogatják. A Magyarországon tett látogatásokkal kapcsolatban felidézett események során a szerző regionális identitása immár a társadalmi, kulturális, etnikai rétegek szélesebb kontextusában jut jelentéshez, illetve fogalmazódik meg:

[Fia, Árpád] *Megismerte a csibészeknek a ravaszságait, s minden nap járt a Ferihegyi repülőtér mellé edzeni, sokan jártak oda edzeni de amikor Árpád edzett, akkor körül vették és csodálkoztak rajta, nem hiába irta a román ujság író Nagyszebenbe mikor versenyre vólt, jó vólt nézni a Huszár Árpai acélizmait és a versenyző társai is mondották hogy jó annak aki falun lakik mert mindég a legfrissebb élelemmel tud táplálkozni, igaz az Édesannya mindég gondoskodott hogy az előírásoknak megfelelő ételt készítsen, most idehaza is készült a Magyarországi nagy versenyre minden nap 3 órát edzett. [...]*

[Egy budapesti étteremben] *Felállunk az asztal mellől Árpád már kifizetett közel 6000 forintot s mikor jövünk ki hajlongnak hogy viszont látás, viszont látás, mire én azt találtam mondani, hogy az rég lessz mire engem itt viszont látnak. Mit tetszett mondani? mit tetszett mondani? Árpád azt mondja Édesapám azt szerette vólna mondani hogy soká lessz mig még egyszer viszont látják. De miért? de miért? azért mert Erdélyből jöttek. [...]*

[A Feszty-körkép meglátogatásakor:] *Erről ezt az irkát belehetne írni, csak csodálkozni tudtunk hogy lábunk alatt párméterre csörgedezett az élő patak és a természet a Fesztykép körképpel ugy összehozva hogy nem*

lehet kiválasztani hogy honann kezdődik a kép, csodálatra méltó, nem csak nekünk, hanem a világ bármely tájáról érkezett kíváncsiskodóknak.

Végül, önéletrajzának utolsó oldalain Huszár András mint lokális/regionális közösségének szimbolikus, reprezentatív személyisége jelenik meg. A nyilvános szereplés (az idézett két szövegrészben egy március 15-ei gyergyócsomafalvi ünnepség, illetve egy diákok számára rendezett regionális szintű vetélkedő) Huszár András számára olyan alkalom, mely minden esetben lehetőséget teremt az identitás különböző vetületeinek megfogalmazására; ugyanakkor a szerző ilyen esetben lokális, regionális közösségének képviselőjeként, szóvivőjeként lép fel: *Krb abban az időben volt készültünk a nagy ünnepre Magyarország fennállásának 1100ik megünneplésére. Gondolatban én is készültem hogy az ünnepségen nem csak ünnepelek, hanem részt is akarok venni. Elévettem a régebbi költők könyveit, keresgéltem hogy melyik vers is találna a legjobban erre az ünnepségre. [...] Magabiztoson mondtam és ahogy én tudtam, az szerint nyomatékoltam a hangom. Ha körül néztem láttam azokat az embereket is akik a Cseuseszku szekér toói voltak. Magam körül jó idős emberek mint Csata Miklós bácsi, és ha tovább néztem láttam a gyógyszerész Nusiekat. Egessen tele volt a templom kert és amikor elértem az utolsó szakaszig úgy végeztem bé. Nem a nevedről hanem mivedről ismerek te rád, az vagy ki voltál 500 év előtt, s most te mentetted meg a Székely nemzetet. Te bátor, te hős Tőkés Lászlónk. Láttam még azok is tapsoltak akiket ellenségeimnek gondoltam. Ezutánól egy kicsit közelebb kerültem az értelmiségiekhez. Nem sok idő múlva jött a Kosuth Lajos szoboravatás, és a Szent István kardja avatás, és utána a Borsos Miklós művészért alapítvány házának felavatása, de ezekre a jelenetekre mindig külön meghívót kaptam... [...] Végezetül, Mogyorós Lacika elhívott egy vetélkedőre Szentegyházasfaluba és amikor megérkeztünk akkor tudtam meg hogy Székely Ifjusági vetélkedő lesz, és minden csoportban kell legyen egy nagy papa vagy nagymama, és én a nagy papa szerepét töltöttem be, El kellett mondjak egy falunkban meg történt legendát és amit már a levante koromból leirtam Gábor János és Borcsa Pista berátom azt elmondtam. De még előbb megkértem a rendezőt és a zsűrit engedjék meg hogy imádkozzam el a Székely Miatyánkat, meg is engedték és én el rebegtem szinte sirva hogy (Kikért a szivünk annyit vérezett) A végén díjaztak és én is kaptam a 4 zsűri tagtól 4 kilencest. Ebéd előtt még elimádkoztam a székely asztali áldást és ebéd után székely hálaadást*

c. Antal János fiatal legénykori emléke a második világháború kitörése; az államhatárok módosulása, az otthon és a másol közötti hirtelen szakadék az egyéni sors számára döntő fordulatot jelenthet. Ez történik Antal Jánossal is: amikor már jó úton halad afelé, hogy elkezdje a papnövendékeskedést, egyik napról a másikra közbeszólnak az események, és ettől a pillanattól kezdve számítható életének új fordulata is, mely következtében nem pap, hanem katona lesz belőle: *Az izgalmas eseménynapok egyikén bátyám azon, részben öröm, részben szomorú hírrel jött haza, hogy sajnos csak Bihar, Szatmár, Máramaros, Szilágy, Kolozs, Maros, Udvarhely, Csik és Háromszék vármegyék csatolódnak vissza Magyarországhoz, hogy Zágon-nál lesz a határ, és sem Brassó, sem Gyulafehérvár nem kerül vissza Magyarországhoz, és csomagoljak össze és a reggeli vonattal menjek haza, mert ő egyelőre nem jöhet haza...*

A hathónapos kiképzés történetével kezdődő kálvária leírása során Antal János sohasem mulasztja el megemlíteni a megfelelő helyeken gyergyói társai sorsának alakulását. Első háborús élményei is érdekes módon kötik a régióhoz: a frontvonal egyik legkeletibb pontján, a Békási-szorosnál harcol társaival, az otthoni tájakat, az egész Gyergyói-medencét védi. Így emlékezik meg azokról, akiket ebben az időszakban a fronton harcolni látott, és akik nem csak nevük miatt fontosak, hanem azért is, mert rangjuk, foglalkozásuk által a vidéket pozitívan fényben tüntetik fel: *...ezen tisztek, parancsnokok szülőföldünkön mozgósított, tehát nagyrészt gyergyói és vidéke környéki idősebb tartalékos tisztek, civilben értelmiségiek, tanárok, tanítók, ügyvédek, orvosok, kereskedők voltak, mint például Rouvó Ferencz főhadnagy zászlóaljparancsnok, Balázs Sándor főhadnagy I századparancsnokom (gyergyószentmiklósi tanár), Dr. Márton András (gyergyói ügyvéd) II-ik századparancsnokom [...] tekerőpataki (falumbeli) tanító, illetve fuvarozó vállalkozók, Berec meg Kölönte, Varga nevű gyergyói hadnagyok, [...] mind gyergyókönyéki székelyek, sokan az apa a fiával, vejével és közvetlen szomszéd, vagy rokonával szolgált egy század, vagy szakasz meg rajban.*

A fronton harcoló katona egyszerre harcol a tágabb és szűkebb értelemben vett hazájáért. Az ügy, amiért a harcok folynak, az egész magyarság közös ügye; az egyén azonban nem tud elszakadni otthonától, szülőföldjétől. A fronton együtt harcoló gyergyóiak a szöveg tanúsága szerint természetszerűen állandóan aggódnak az otthoni tájakért, hiszen a harc közepette látott, tapasztalt szörnyűségek akár ott is történhetnének.

Megrázó hír, és még megrázóbb a tudat, hogy Gyergyó vidékén is harcok folynak: *Mitörtént Gyergyóba 1944 őszén. 1944 Szeptember 7ike, egy viszonylag harci esemény nélküli nap volt, de délután aggasztó hírek érkeztek Gyergyóról, hogy oda a hegyeken át betörték az oroszok, nagy harcok vannak, és a város lángokba áll, amit el sem akartunk hinni, azt hittük, hogy csak valami kitalált rémhírek.* A szöveg ezután a Gyergyómedence egyik emlékezetes eseményének, a Gac-oldali harcoknak a történetét mondja el. A Gac-oldal, az ott felállított emlékművel valóságos zarándokhelyévé vált, az ott elesett gyergyói és magyarországi katonák leszármazottainak (Antal János esetében még élő bajtársainak) a találkozás lehetőségét jelenti évente. A szöveg ezen része ugyanakkor a Gac-oldalban állított emlékműhöz hasonló szimbolikus értékét képvisel Antal János szemszögéből: a gyergyóiak sokáig másként tudták a történeteket, azonban az orosz oldalon harcoló egykori magas rangú tiszt elmondásai egész más fényben tüntették fel az eseményeket – Antal János tehát a régió történelmének egy szeletét korrigálta, az igazságot ajándékozta a vidéknek, helyretett valamit, amit a világ tévesen tudott. Ahogy többször is megfogalmazza (nem csak írásban), mégsem történetíróként tekint önmagára, hiszen ahhoz nem járt elég iskolát. Viszont egyszerű emberként mégis van mondanivalója, mely nélkül a közös (nemzeti, regionális) tudás, a kollektív emlékezés nem lenne teljes: *Ellenben én nem történelmet írok, mert ahhoz nekem nincs felkészültségem, tudásom. Én, a drámai történelmi multról, a II-ik világháború utolsó nyolchónapi időszakáról, a honvéd háborúról, az akkori magyar hazánk területén folyó háboru borzalmairól, nemzetünk tragédiájáról fogok, különösebb részleteket, töredékeket írni, melyek nincsenek, nem lesznek benne a történelmi könyvekben.*

A szerző azt is megmagyarázza, hogy a történelemre nem csak az emlékezés miatt, hanem a jövő építése miatt is szükség van, méghozzá a lehető legteljesebb mértékben. Önmaga szerepét a múlt–jelen–jövő, a világtörténelem és a mikrotörténet kölcsönhatásainak kontextusában újra és újra meghatározza; Antal János a régió követe, krónikása, akinek birtokában van az a tudás, mellyel a régió az egyetemes történelemben képviseltetheti önmagát: *Mivelhogy az emberi társadalom minden egyes tagja, minden egyes családi közösség sorsa, életútja története, egy kis része, részese a nemzet, az ország, valamint az egyetemes világtörténelemnek, tehát ugyanugy nekünk, családi közösségünknek is, megvan a magunk múltja, történelme. Azért, hogy a történelem apróbb részleteit*

is megértsük, ezért a nemzet, az ország, a haza történelmén kívül jó ha megismerjük elődeink, családi közösségünk történelmi multját, életsorsukat meghatározó, vagy befolyásoló politikai, társadalmi, nemzetiségi és gazdasági tényezőit, hogy következtetni tudjunk, hogy napjainkban melyik történelmi multnak tulajdoníthatjuk, vagy köszönhetjük jelenünk, vagy jövőnk boldogulását, netalán kudarcát, vagy viseljük annak átkát.

A történelmet író Antal János identitása mellett a szöveg sok helyen a történetben szereplő Antal János identitását, jellemvonását fogalmazza meg. Éppen abból adódóan, hogy nem nagy történelmi eseményekről, hanem a nagy történelmi események sodrásában átélt élményekről, egyéni életről, individuális sorsról folyik az értekezés, az egyén is felelőssé tehető bizonyos makrotörténelmi kontextusokban. A szerző a maga és katonatársai háborús szerepét éppen ezért tisztázni kénytelen. *Nem mi választottuk ezt a szörnyű háborús sorsot* – írja, miután leszögezi, hogy a harctéren látott véres jelenetekről, a felismerhetetlenségig roncsolódott holttestek látványáról, a mindennapos temetésekről nem szívesen írna –, *nem önként mentünk kockáztatni az életünket hanem sajnos bele születtünk ebbe a korszakba, bele sodródtunk, bele kényszerítettek, bele csöppenünk, amiről, ami ellen mi, frontharcos katonák, semmit nem tehattünk, tennünk kellett amit a vezetőink parancsoltak, mennünk kellett a háboru sodrásában, amire, amibe a sors, a történelem bele sodort, bele taszított és hazánk, nemzetünk védelmére fogadott eskünkhöz híven, harcolnunk kellett, hogy fenn maradhassunk, hogy éljünk. Én a lelki beájitottságom, vagy talán az Isten adta természetem, tulajdonságomnál fogva, nem voltam, és nem tudok lenni soha, ember, faj, vagy nemzetiség gyűlölő, még a ránk, a hazánkra törő, az életünkre törő, fegyverrel ránk támadó ellenségeinket sem gyűlöltem mint embert, mert tudtam hogy ugyanugy mint mi, ők sem önként, hatalom vágyból mentek kockáztatni, feláldozni életüket a háboruba, a harctéren, hanem ugyanugy mint minket bele kényszerítették, hajtották a háboruba. A szellemi síkon kirajzolódó tulajdonságok mellé testi adottságokat is megnevez a szöveg, mely adott esetben valószínű csodának tekinti a túlélés tényét. A jó testi és szellemi adottságokkal rendelkező fiatal katonalegény *Hogy túléltem a háborut azthiszem az akkori fiatal 19-20 éves szervezetemnek, egészséges fizikai erőmnek is köszönhetem, mert a háboruban, a harctéren a fizikai erő, a gyors mozgási képesség, az éberség, a reflex, a megfigyelő képesség, az**

idő és távolság felmérés, a logikus következtetés, a pillanatnyi gyors cselekvés, sokszor fontosabb volt, többet ért mint a fegyver. Az önbizalom is hatásos fegyvernek bizonyult.

Antal János életének, sorsának újabb nagy fordulópontja a fogságba esés. Ennek kapcsán különféle nemzetekről alkotott különböző véleményeket továbbít a szöveg: az amerikai hadifogság kész földi paradicsom az oroszokéhoz képest, mondja a szerző. Ugyanakkor, első írói szándékáról is ezekben az eseményekben a keretében kezd tudósítani, a szöveg így nem csak a magyar katona, az orosz hadifogoly, az otthonától elszakadt gyergyói székely életének története, hanem a krónikaíró, naplóíró Antal János története is. Feljegyzéseit többször is elkobozzák, alkalmasint majdnem életébe is kerül a tevékenysége, hiszen kémkedéssel gyanúsítják. A hadifogságba való érkezés idején történt események között szerepel a következő megjegyzés is: *A lágerbe érkezésünkkor (ahol 12-en kerültünk össze magyarokul egy brigádba) lefürdettek, lenyírták hajunkat, minden szőrzetünket lebortválták. Fürdés előtt ahol levetköztünk, a ruháink ottmaradtak, benne a füzetem is, melybe a Rabszállító hajó című versem és a hajón történt események naplójegyzetei voltak bejegyezve, amivel versírásom, jegyzetelésem megszakadt, papír és írószer hiánya végett két évig, 1947-ig. Ez a történet később, a versírást szinte rítussá, mitikus cselekvéssé avatva folytatódik: Egy forró munkaszüneti vasárnap, rabtársaim nagy ámulatára, a rablágerudvar sorakozóhely sima, finom homokjába, írószer és papír hiányába, az ujjammal, a szürkéssárga homokba vésve, fogalmaztam és írtam meg a „Sivatagi rabság Türkisztánba” című verset. Tehát így született meg az első elbeszélő versem oroszföldön, a messzi ázsiába, az óriási kiterjedésű kietlen homoksivatagba, szülőföldemtől 4000 km távolságra lévő Karakum sivatagba.*

Antal János gyakorlatilag ifjúkori éveit tölti a rabságban, még kamaszként távozik a frontra, és érett fiatalemberként érkezik haza a Szovjetunióból. Ha nem szól közbe a világháború, már rég családot alapított volna, gyermekeit nevelte volna, a szokásoknak megfelelően. Azonban, az átélt események, nehézségek más életfilozófiával vétezték fel, melyet idős korában is magáénak tud, vall: *A rabságban is, mindég az élet szebbik oldalát kerestem, mert az élet egy csodálatos lét, és minden körülmények közöt az életnek, emberileg van szépsége, vagy elviselhető állapot, öröme. Az évektigtartó rabságban, a háboruba a fronton is, minden egyes napnak számomra voltak örömei. Minden este örvendtem*

a napnyugtának hogy újra eltelt egy nap a szenvedés, a rabságból, viszonylag kimerülten, fáradtan, de épen, egészségesen. Minden reggel örvendtem a napfelkeltének, és hogy épen, egészségesen mehetek dolgozni az erdőbe, az Isten szabad ege alá, távól a világ zajától, az erdő madarai és vadállatai közé, és nem börtön cellákba kell sinylődnöm, töprengem, és egy nappal közeleb lesz szabadulásom.

Természetes, hogy ahol gyergyóiakkal adódott alkalom a találkozásra, ott a szövegben is kiemelt jelentősége van az eseményeknek. A másik gyergyóival való találkozás nemcsak a hazatérés reményét erősíti, hanem egyben alkalom is arra, hogy az otthoniaknak életjelet küldjön a kényszermunkára ítélt. Antal János verses formába önti a levelét: *Azért hogy ne legyen feltűnő levél, vagy jegyzet formája írásomnak, ezért írtam versforma levelemet egy gyűrött, piszkos cementes zsák-darabra, a gránátalrna levélből, magunk készítette tintával, ami egy halvány rozsdabar-na nyomot hagyott a hamuszürke papíron, de ki lehetett olvasni, és a hazavivő sorstárs akár kapcaként is tekerhette volna lábára a gyűrött papírt. Olyan versforma szöveget írtam hogy abból szüleim megértsék, megtudják, hogy megvagyok, élek, és hogy mi lett a sorsom, hogy mióta és hol raboskodok. A négy évi fogság utáni hazatérés azonban nem oly örömteli, mint amilyenre számíthatna az olvasó. Nem dicsőséges hazatérés, hanem óvatos lopakodás. A hazatérőt aggasztja, hogy mit hogyan talál abból, amit egykor otthon hagyott. A falu (Tekerőpatak) hemzseg az orosz katonáktól, így Antal János nem az úton sétál be a faluba, hanem a szántóföldeken, kertek alatt lopakodik haza. Mégis, olyan érzéseket tár elénk a szöveg, melyek újra összefoglalják azt, hogy mit is jelent gyergyóinak, gyergyótekerőpatakinak lenni. Már a falu jellegzetes, madártávlatból jól ismert látványa is nosztalgiaát fakaszt: *Ahogy a vonat elindult gyergyótól és megláttam a szülőfalumat, amit több mint 5-éve nem láttam, habár még nem láttam mást csak a templomtornyát, az épületek tetejét, meg a csereoldalba fekvő temetőt, a bődogságtól el érzékenyültem, hogy látom szülőfalumat. Leszálláshoz készülve az ablakhoz álva izgalommal vártam hogy mikor érkezek az úgynevezet sárospatak nevű mezőrszre, ahol a vasút mellet volt két 20 áras szántóföld parcellánk. Bóldogan láttam a tarlót, hogy a földek megvóltak művelve és a kalászos természet be vólt takarítva a földünkről.**

d. Sorsának első nagyobb fordulatát Czirják Gergely szövegében a román hadseregbe való bevonulás jelenti. Ezt a fordulópontot készíti elő a

szöveg addigi része, melyben a szerző elmondja, hogy feltett szándéka a Magyarországra való végleges kitelepülés, első kísérletek azonban kioktatják, hogy erre csak román katonaszökevényként van esélye. Az eskütétel leírásánál fogalmazza identitásának jellegzetes vonását: *Aztán következett az ünnepélyes pillanat, amikor letettük az esküt...Amikor az eskü szövegét mondták, én semmitsem mondtam, csak a szám járt, mert már eldöntöttem volt, hogy én román katona nem leszek, és a legelső alkalommal el fogok szökni oda, ahol nemmondják nekem hogy „bányile” /hazátlan/ és kijnele /kutya/. A sorsfordulat a szökéssel teljesedik ki, a kalandos út után, Magyarországon azonban az érem másik oldalára esik: míg otthon *hunvérü kutyának* szidták, itt *oláh cigány* lesz belőle, amikor a hatóságokkal, vagy az ott élő emberekkel konfliktusba kerül. Így hát itt is újra felértékelődik származása, székelysége: *felkerestem Csiki Guszti bácsiékat, akik őszinte szeretettel fogadtak, [...] s ezzel a szenvedésem végét ért, mivelhogy egy vendég szerető székely ember házához kerültem... Csiki Guszti bácsiba egy jó indulatu embert ismertem meg, és így került végre egy pártfogóm is, az újabb hazámba...**

A különböző sorsfordulatok végén (magyar katonaság, háború, német, majd amerikai hadifogság), miután Európa számos helyén megfordult, új élet kezdésére kapott lehetőséget. Mórón, ahonnan a teljes százas lakosság elmenekült a világháború alatt, lakást és egy egész kovácsműhelyt ingyen kaphatott volna: *Mostmár elmondhattam, hogy sokkal több házam van mint a gólyának: legutóbb a szülőföldem-falum volt a lakhelyem, Gyergyócsomafalva, de azt hiszem, hogy többé nem lessz az. És itt egy makrancos könny csepp kibuggyant a szememből. De van magyar állampolgárságom, Hajduszoboszlói illetőséggel, és Mór-i lakos vagyok.* Újabb sorsfordulók azonban mégis Gyergyócsomafalván érték, ahová végül hazatért: a kollektivizálás, szemének elvesztése.

A gyergyói táj

A gyergyói táj gyakran felértékelődik, a regionális identitás szimbólumává válik.

a. Köllő Teréz önéletrajzának szövegébe számos verset ékel be. A versek egy-egy történetet vagy epizódot zárnak le, afféle összefoglalói az időnként leírtaknak. A következő vers azokat a történeteket zárja, melyek erdei élményeihez fűződnek (édesapjának és munkásainak segít az

erdei háztartásban). A nézőpont eltávolodik az események idejétől, nosztalgikussá válik, a „jó emlékeket” őrző szülőfalu idilli képét hozza létre. A szülőfalu ugyanakkor a szülőföld részeként van megnevezve a versben; azonban a szülőföld mint régió nem a szöveg mondanivalójának középpontjában áll, hanem mintegy az (előrevetített) életút állomása, mint kiindulópontja azoknak az eseményeknek, melyek az élet „nagy útját” képezik majd:

*Égig érő Magas Hegyek
Körös-körül Fenyves erdő
Közepébe – Csomafalva
Szülőföldem kis-faluja
Régiségem kincses-háza
Ott nyugszanak – Emlékeim!*

*A természet – Alkotoját
Ugy áldom mint Imadoját
Igy kérem Őt kezébe – kezem!
Segítségét a nagy útra
Ő vezessen – vezéreljen
Hogy célomat – elérhessem*

*Ha ellankadnék az út hősszán
Hadd pihenjek – Veled én!
Panaszimat – halgatnád
S megnyugszom így boldogan
Igy tovább megyek egyedül
Magas hegyek aljáig
Szülő falum kis – Házáig
Boldog – Hazám kapujáig!*

b. Huszár András önéletrajzában a gyergyói táj nemcsak a kéziratban, hanem a mellékelt fényképeken jelenik meg gyakran. Főként a hegyekben készült fotókra esik hangsúly, melyeken a szerző büszkén áll rokonai, ismerősei társaságában, vagy kutyái, lovai mellett.

c. A gyergyói táj Antal János esetében alárendelődik a háború emlékezetének. Míg Köllő Teréz vagy Huszár András írásában a táj a feltétlen

szépséget, nyugalmat jelenti, olyan erőt, mely honvágyat képes fakasztani bárkiben, addig Antal János számára egyben a harcok egykori színterét is jelenti. Regionális identitásának ennek megfelelően lesz része a táj is: *A Remetei Eszenyő irányába, a Görgényi-havasokból kiemelkedő, 1770 m magas Kereszthegy csucsa, ami gyergyóból is jól látható, ha tekintem arra téved, napjainkban is, a több mint 50 év távlatából is, az ottani drámai harcok, események emlékeitől elborzadok, ahol meggyülöltem a háborút, a vérontást, a gyilkos fegyvereket, még ha a TV-ben, vagy az utcán ha valaki kezében vagy vállán látom, még ha szolgálati fegyver, akkor is gyülölöm a fegyvereket.*

d. Czirják Gergely számára a hazai táj nemcsak emlékek helyszíne, hanem a Magyarországon szerzett beceneve által is, annál jóval több, a gyergyói székely allegóriája. A különböző tájakon élő embereket érzéketesen hozza párhuzamba a természeti környezet helyi adottságaival egyik első magyar katonai élményének elmesélésekor: [Felettese kérdezi:] *te hovávaló vagy? Én összekapom magam, és hangosan mondom el, hogy Erdélyi, csikvármegye Gyergyócsomafalvi. S hát te hogyan kerültél ide hegyek közül az alföldre? Alázattal jelentem, én 1935 április elsejére bevonultam Román katonának, de nem úgy bántak velünk hogy meg szeressem, és 3 hónapra rá át szöktem [...] Rámnéz, elmosolyodik, és azt mondja nekem, hogy te /havasi gyopár/ s azzal tovább ment. De ez a megjegyzése igennagy derűtséget hozott az egész üteg legénységére. Mindenki kacagta, hogy én havasi gyopár vagyok [...] Azonnal átláttam, hogy ez az alföldi társaságnak fogalma sincsen, hogy mi is az a havasi gyopár. Valami havasi szörnyetegre gondoltak bizonynyára, azonn nevettek olyan derűtlen. De én jól tudtam hogy mi az. Égbenyulló sziklaszálakonn, ahol a viharok keletkeznek, és ahol a legszikrázóbb a napsugár, ott tenyészik ez a kis növény, de ezek azt honnan is tudnák? Ezek nem láttak mást csak hangyadombot. Ha meg látnák a Gyilkostónál az óltárkövet a maga főséges méltóságában, vagy az eggyes követ³⁶, hát szemük-szájuk tátva maradna. Hadd legyek én csak havasi gyopár, ti sok mocsárvirág, gondoltam magamba.*

³⁶ Egyes-kő – Balánbánya környékén található jellegetes sziklatömb.

Találkozások a mássággal

a. Huszár András előszeretettel idézi fel azokat az eseményeket, melyek a lovak, illetve a lovakkal végzett munka iránti szeretetét, érdeklődését, hozzáértését tanúsítják. Az etnikai hovatartozás értelmében vett másság gyermekkori megtapasztalásának következő bizonyosága a mezei munka során szerzett tudás szemszögéből érdekes: *A 30 as évekre járt egy moldovai román ember aki gázt és degenyeget árult Csomafalván nagy tiszteletnek örvendett és beszélni vagy bírni Csata Miklósnál vagy a szászfaluba kisbíró Borsos Dénesnél szalásolt bé. Kivételes szép lovakkal járt és fényes gombos hámmokkal, a nagyszékér úgy volt csinálva hogy elől a rudra felvált szerelve egy olyan mint egy nagy kosár s abba finom széna s a lovak menet közbe is tudtak enni, s a szekér derekába 2 nagy hordó, az egyikbe petrólium s a másikba degenyeg (székértengely kenő) a falun ahogy ment mindig kiáltotta, háj la petró si degenyeg, volt is kelete mert nem volt villany.*

Ugyancsak a másságról szerzett tapasztalatok, az etnikai/regionális másság megfigyelése példája a következő rövid történet is, mely annak az időszaknak az eseménysorából származik, amikor a német, az orosz és a román hadsereg felváltva vonul át a régió. Az állomásozó katonák családjoknál szállnak meg, egy esetben orosz tisztekkel vacsoráznak együtt a Huszár család: *Egyszer Édesanyám mondja É apnak kérdezd meg hogy a magyart lövi? mert azelőtt már megbeszélgettük hogy rokon népek vagyunk, azt mondja az egyik hogy háboru van s ha nem lövöm én őt ő lö engemet. Édesanyám odament hozza és egy kicsit óvatosan pofon ütötte, ne báncsd a magyart. É ap azt gondolta hogy már ki is fogyott Édesanyámból, de egy kicsit elnevette magát a tisztt és nem bántotta Édesanyámat.*

A régiók közötti különbségek is gyakran a munkával kapcsolatosak: *Lajos öcsémet is vitték de szüleink nem tudtak bele nyugodni s így Sz.m. Magyaroroszlón kötött ki egy olyan házaspár vette magához akiknek épp enyi idő gyermekük volt a neve Kondor Géza és a fiu neve is Géza s más évbe szeptemberbe láttam újra, éppen csépeztünk O.F. sógoroméknit s jött vélem szembe s énekelte Sűrű erdő suttogását halgatom s seggemen a keletet gyógyítom galambom s így ért el hozzám és megszánta É ap azon a télen elment hozzá, addig az öreg egri Ágoston elvállalta hogy örökös helyette, oda volt 1 hétig s mikor haza jött elmondotta hogy nagyon jó*

helyen van Lajos, s amíg ott vólt csinált finom jármot az ökröknek mert amit ott látott az inkább állat kinzás s a szekereket meg javítgatta

A regionális identitás a származás értelmében időnként akkor válik fontossá, amikor az idegenben, idegenekkel folytatott beszédhelyzetben fény derül a közös származási helyre: *Meg is jött a vizsgáztató bizottság és mindenkit külön külön vizsgáztattak. Mind bent voltunk a teremben és egyszer rám kerül a sor egy Marosán nevü százados vólt a vizsgáztató bizottság elnöke. Megkérdezte magyar vagyok? igen honnan? mondtam hogy Magyarautonom-tartományból Ghergyócsomafalváról. Egész nyugodtan beszélj magyarul mert én is a környékről való vagyok. A vizsgakérdésen az vólt amit már leirtam. Románia megvalosítása az 5 éves terubben. Tisztán ismertem a Békási vizerömvvet hiszen jártam is ott s a Dunacsatornánál folytak a nagy munkálatok. Amit tudtam mindent elmondottam magyarul s ő mondotta románul, nemhítem fülemnek Excelent [Kiváló] A román kolégák mondták hogy ez nem igaz csak a tiszt szépítette így ki. Az eredmény csak az maradt.*

Egy idő után Huszár András mezőgazdasági gépek (traktorok, aratócséplő gépek) kezelését sajátítja el, évtizedekig ebben a szakmában dolgozik. A szakma velejárója, hogy ezentúl évente több alkalommal hosszabb időre más vidékekre kényszerül menni dolgozni. A regionális identitás tudata ilyenkor gyakran jut szerephez a szövegben. Egy esetben a regionális identitás a Gyergyói-medence határainál nagyobb területre szélesedik a szövegben: *Kopogva bementem és szép csendesen kezét csókolomot köszöntem, fogadta és én már el is kezdettem mondom a panaszomat. Doktor néni Gyergyó vidékről itt vagyunk 10 napja, nem csinálunk semmi hasznos munkát, s a szásznék táplálnak minden féle jó ételekkel s érezzük hogy égünk el ugy kinez a honvágy s othon anyi a munka s én az idén még egyszer vóltam idegenbe. Egészséges vagyok mint a makk s tessék valamit kitalálni hogy mehessek haza. Megfogta mind két kezemet jól a szemembe nézett, és azt mondja. Magának olyan vérző fekélye van hogy azonnal kell induljon haza. Azzal leültetett és azt mondja, maga nem tudja elképzelni hogy mennyi furfangos ember jár nálam de ilyen őszinte ritkán. Megírom a receptet s adok 7 napi betegszabadságot s mikor letelik vissza jön s adok megint 7 napot. Elmondotta hogy a nagy bátyja Csikszeredába főorvos és mindég hívja hogy menyen oda dolgozni, de teccik tudni, ugy félek a hidegtől, nem merem ráadni magam. Bátorran tessék jönni mert itt még egy doktornő sem fagyott meg.*

Ugyanakkor a más vidékeken megtapasztalt másság olykor nem az érdekesség, hanem a nehézség kontextusában jelenik meg. Másfél évtizednyi idő alatt évenkénti rendszeres távollétei nehézségeket okoznak a család életében, hiszen közben gyermekei születnek, a gazdaság vezetése sokszor a feleségére hárul a gyermeknevelés mellett. A „más tájegységek”, túl azon, hogy az élet nehézségeinek helyszínei, a regionális identitás reprezentációjának kontextusában figyelhetők meg gyakran: *Azért voltam ideges hogy miért van az hogy minden évbe miért kell nékem idegenbe menni? amikor a szekciónknál olyan emberek vannak hogy még egyszer sem jártak idegenbe s én amióta itt vagyok 14 esztendeje, minden évbe 1szer 2x vagy 3szor meg kellett barátkozzam és ismerkedjem más és más táj egység embereivel és minden nyomorúságot el kellett szenvedni. Annyyi bogaras szeszélyes emberrel volt dolgom s mindig én voltam a szó szóló mivel a legidősebb voltam és a legjobban tudtam románul gagyogni s írni is.*

b. Antal János önéletrajzában a mássággal való találkozás a fogság leírásában a lehangsúlyosabb. A hadifogoly szinte minden emberi voltától meg van fosztva (mint már láttuk, egyformára nyírták őket), a rabot a nevével is megfosztják, mint ember volta utolsó bizonyítékától: *Zákricsoni Politik – 2425. Magyarul értve pedig: 2425-ös Politikai Elítelt. Ezután már nemszólitottak nevünkön, és csak sorszám szerint tartottak nyilván. Nemszólitottak nevünkön, számukra nem voltunk emberek, számukra nem voltunk más, csak egy szám, a ruhánkra festett politikai rabsorszám.* Ebben az új helyzetben a nemzetiségek közötti határok bizonyos mértékig elmosódnak, a nemzetiség olykor a pusztá származást, a közös, teherként viselt sorsot vállalók személyes történeteinek adalékát jelenti. A nemzetiségek találkozása ebben az élethelyzetben akkor a legfontosabb, amikor valamilyen összefüggésben van a távoli otthonnal. Így különösen fontos az örményekkel való sorsközösség (tegyük hozzá, Gyergyó vidékén is jelentős tábora élt az örményeknek a huszadik század első feléig): *Az örmény orvosok és egészségügyi személyzet egyes tagjai akik valamiért szintén elítéltek voltak, igen intelligens és keresztény vallásosak voltak, a tiltás ellenére is, és emberszeretők. Minket, erdélyi magyarokat „Druzsbi transilvanian”, vagy „Druzsbi krisztenian”-nak szólitottak, ami magyarul „Erdélyi barátaink, vagy keresztény hittestvéreink”-nek felelt meg, nagyon sajnáltak minket mint rabságba szenvedő embereket, igen lelkiismeretesen ápoltak vigasztaltak, és nemcsak kezűkkel, hanem jóságos*

*tekintetűkkel is simogattak. Elmondták hogy a megtorlások elől világ-gá szaladt örmények jelentős hányada Transilvániába telepedett le és talált új otthonra, ahol szabadon, megkülönböztetés nélkül ápolhatják, megtarthatják szokásaikat, gyakorolhatják vallásaikat és a magyar állam részéről megbecsülésnek örvendenek. Az önéletírás harmadik, teljes egészében a fogság történetének szentelt füzetében megjegyzi a szerző, hogy azért ad hálát a sorsnak, a mindenféle nehézségek, sorscsapások ellenére, hogy rabként megismerhetett olyan tájakat, embereket, melyeket szabad emberként nem ismerhetett volna meg. Ugyanúgy, mint Huszár András önéletírásában, itt is nagy hangsúlyt kap tehát a mássággal való találkozás, valamint az ilyen alkalmakkor kinyilvánított, felértékelt regionális identitás. Antal János térképet is készített kalandos útjáról, az ezen megjelölt, hányattatásait nyomon követő útvonal több mint tíz országot érint. Ezzel kapcsolatban személyes identitásának alakulásában a fogságot, annak körülményeit teszi elsősorban felelőssé: *Kényszervándorlásom során sokmindent, jót, rosszat, megalázást átéltem, tapasztaltam, csináltam és tanultam is. Tehát engem nem is annyira a család, és az az 1930-1937 között végzett falusi ellemi iskola formált azzá az egyszerű emberé ami lettem, hanem inkább az a gyötrelmes, az a viszontagságos különleges sors, amivel az Isten megvert vagy megáldott vagy rám szabott, ami ellen, amiért már földi életem alkonyán sem háborgok, hanem hálás vagyok a sorsnak a sorsomért. A szöveg szerint tehát Antal János egyszerű ember, azonban sorsa, életpályáját nem hétköznapi, de nem is önként vállalt sors jellemzi.**

c. Czirják Gergely nemcsak a magyar–román ellentétek tapasztalásakor találkozik a mássággal mint számos konfliktus okával, hanem hadifogságának idején is alkalma van megtapasztalni a kulturális diverzitást. Sok nemzetiség találkozóhelye az amerikai hadsereg németországi táborra: *Később megtudtuk hogy a télitáborunkbann sok-mindenféle rangu és rendű és nemzetiségű népek élnek. Az egy-egy blokkba kimondottan csak német /bürgermájszterek/ pölgármesterek telelnek vagy 4 ezerenn. Aztán magassrangu német tiszték, Franciák, oroszok, és kitudja hányféle nációból való népek sokasága vólt oda össze gyűjtve, és várták a további sorsukat. Különösen az amerikai katonák szokásai keltik fel figyelmét, a szabadság, a jólét megtestestülését látja bennünk, felnéz rájuk: *A sofförünkönn kívül még két a.m. katona szokott jönni velünk, akik, amíg mi dolgoztunk, ők azzal szórakoztak, hogy 2-3 kann benzint /50-**

75 lt./ rá öntöztek egy nagy kö rakásra, azt meg gyujtották, és melegedtek mellette mint a makk-ász, az üress benzines kannákat szórakozásból rostávvá lövöldözték. Az ilyen méretű pazarlásért a magyar hadseregbe halálbüntetés járt volna, de ezeknél semmi sem számított. Ha a finom kamgár-szövet nadrágjuk valahol egy pici olajfóltot kapott, azt be dugták a tűzbe, és új nadrágot huztak magukra. 12–13 óra között meg érkezett a vásznas kis kocsí, és olyan bőséges gazdag ebédet hozak nekünk, hogy képtelen voltunk azt el fogyasztani.

Összefoglalás (IV.)

Az élettörténetben megjelenő etnikai identitásról írt tanulmányában Tóth Mária összegez néhány fontos megállapítást a két fogalom keresztmetszetét illetően: „Az egyén identitása létrejönni és változni csak más emberekkel való találkozások, összeütközések, azok elvárásaihoz való igazodások vagy ellenkezések által képes” (Tóth M. 1998: 77). Az életút elbeszélése egyben próbálkozás az én folytonosságának és azonosságának ábrázolására. A fent elemzett szövegeket összehasonlítva, ezzel kapcsolatosan két megjegyzést tehetünk.

a. Az egyes szövegek különböző végkifejletet körvonalaznak. Ennek értelmezéséhez a Kenneth és Mary Gergen által javasolt progresszív és regresszív narratívum fogalmait célszerű használni (Gergen– Gergen 2001: 98). A társadalmi érintkezés szempontjából Köllő Teréz önéletrajza regresszív narratívum: az élet fordulópontjai az asszony és a világ közötti szakadékot, a társas élettől való elidegenedés, a magány, a belenyugvás narratívumát teremtik meg. Ezzel szemben Huszár András életének története progresszív narratívum: a gyermekkorral kezdődően, a szerző társas érintkezései, fenntartott kapcsolatai állandóan gyarapodnak, társadalmi helyzete újra és újra visszaigazolást nyer lokális, regionális közösségének más tagjai felől.

b. A társas érintkezések során adódnak azok az alkalmak, beszédhelyzetek, melyek során az egyén közvetett vagy közvetlen módon, nyilvánosan vagy vallomásszerűen kénytelen megfogalmazni, illetőleg újraértékelni regionális identitását. Huszár András, Antal János, Czirják Gergely élete során számos olyan régióban fordul meg, ahol a másságot alkalma van meg tapasztalni. A más vidékek embereivel adódó beszédhelyzetek során,

valamint az események, történetek leírása során regionális identitásuk gyakran kerül előtérbe, gyergyóiságuk ilyenkor a magyarsággal, székelységgel, vagy éppenséggel a munkához való viszonyulás különböző vetületeivel hozhatók összefüggésbe. A társas érintkezések hiányában azonban az egyén regionális identitásának szerepe háttérbe szorul. Köllő Teréz, bár Gyergyóból indul el és Gyergyóba tér vissza, életének meghatározó élményeként a társas érintkezések elidegenítő tapasztalatait (a lokális közösségből való erőszakos kilépését, a zárdai élet során elszenvedett gyanúsítgatásokat, családos élete során átélt nehézségeit) írja le. Szövege éppen ezért ritkán és esetlegesen reprezentálja gyergyóiságát, egyetlen esetben sem határozza meg önmagát „tisztán és világosan” gyergyóiként. Ott, ahol ilyesfajta reprezentálódást tapasztalunk, a megnyilatkozás metanarratív funkciója kerül előtérbe, azáltal, hogy az események nézőpontjáról a jelen nézőpontjára tereli az olvasó figyelmét.³⁷

c. Az önéletírók eltérő mértékben veszik ki részüket lokális és regionális közösségük társadalmi, kulturális, politikai életéből, mondhatni a régió kulturális és kommunikatív emlékezetének szempontjából. Köllő Teréz éppen akkor van távol a falutól, amikor életkora alkalmassá tenné erre a szerepvállalásra (negyvenes éveiben jár, amikor hazatér a zárdából), ezzel szemben Huszár András, Antal János lokális és regionális közösségének mai napig állandó jelleggel aktív tagja, éppen ezért a regionális identitását gyakran kénytelen reprezentálni különböző beszédhelyzetekben. Biró A. Zoltán beszél az egyéni és közösségi életvezetés egyes kulcsfontosságú elemeinek a privát, a lokális közösségi és a lokálisnál átfogóbb közösségi szférák közötti vándorlása kapcsán. A szerző azt szemlélteti tanulmányában, hogy ezeknek az elemeknek az elmozdulása nemcsak fentről lefele irányban lehetséges, a privát szféra különféle elemei ugyanis képesek alkalmanként közösségi, regionális, nemzeti érvényre, jelentőségre jutni (Biró 1997). Huszár András esetében ugyanezt figyelhetjük meg: a különböző fórumokon való szereplései során identitását, egyéni nézeteit igyekszik átfogóbb társadalmi keretek között érvényre juttatni.

A szerzők gyergyóisága tehát az önéletrajzuk tágabb kontextusában nem egyforma mértékben reprezentálódik. A reprezentáció mértéke függ attól a *végső céltől*, mely visszafele, a végtől a kezdet irányába írja

³⁷ Az elbeszélés metanarratív funkcióival kapcsolatosan lásd Babcock-Abrahams 1982.

önéletrajzukat, s melyet nehezen tudnánk egyértelműen meghatározni, éppen azért, mert ők maguk sem viselkednek minden időben egyformán ezen a téren. Sem az önéletrajz szövege, sem az identitás nem tekinthető véglegesnek mindaddig, amíg a szerzők lokális, regionális vagy annál többé vagy kevésbé átfogóbb szinten részt vesznek a társas interakciókban. A regionális identitás önéletrajzbeli reprezentációja ebből kifolyólag nem egy állapotot, hanem egy kommunikációs folyamatot feltételez; azt a folyamatot, melyben az egyénnek a mássággal szemben állandóan újra kell fogalmaznia önazonosságának különféle oldalait. A regionális identitás nem önmagában, hanem az önazonosság más oldalainak kontextusában jut érvényhez, éppen a mindenfajta identitás változó, folyamatszerű jellege miatt. Végző soron pedig a népi önéletrajz is ennek a lokális, regionális kommunikációs folyamatnak, a kommunikatív és/vagy kulturális emlékezetnek a része kíván lenni, ugyanúgy, mint bármely más biografikus vagy önéletrajzi jellegű narratíva.

d. Egy népi önéletrajz, úgy tűnik, nem attól lesz elsősorban gyergyói népi önéletrajz, mert gyergyói születésű, vagy Gyergyó vidékén élő ember írta, hanem azért, mert gyergyói identitást reprezentál. A reprezentáció során a szöveg/szerzők nem csak önmaguk gyergyóiságát mondják el, hanem azt is, hogy mit jelent számukra voltaképp a gyergyóiság.

Nemzeti hovatartozást jelent. Gyergyó vidéke színmagyar, zömében katolikus lakosságú, ezért gyergyóinak lenni egyenlő székelynek, magyar-nak, és amikor ennek jelentősége van, katolikusnak lenni. A gyergyói katoná Erdélyért és a történelmi Magyarorszáért harcol.

Munkához való pozitív viszonyulást jelent. A gyergyói ember a fával kapcsolatos munkák szakértője, jó ács, emellett jól ért az állatokhoz. A gyergyói ember végző soron minden munkát lelkiismeretesen és szakértelemmel tud végezni, és ez a képessége más vidékeken való tartózkodásai során sokszor előnyt jelent számára.

A másik gyergyóihoz való hűséget jelenti. Egy gyergyói embernek a gyergyói társaival való találkozásai mindig pozitív kicsengésűek, és a távollétben közösen vállalt sors megerősíti őket közös gyergyóiságukban.